

HOZIRGI O'ZBEK ADABIY TILI

Boltayeva Shahnoza Eshpo'lat qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Filologiya fakulteti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-bosqich 113-guruh talabasi

E-mail: boltayeva296@gmail.com

Tel: +998701656807

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek adabiy tilining rivojlanish bosqichlari, uning leksik-grammatik tuzilishi hamda jahon miqyosidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, standartlashtirish jarayonlari va imlo islohotlarining adabiy me'yorlarga ta'siri ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, adabiy me'yor, leksikologiya, grammatika, davlat tili, imlo, lotin alifbosi, til siyosati.

Аннотация. В данной статье анализируются этапы развития современного узбекского литературного языка, его лексико-грамматический строй и роль на мировой арене. Также рассматриваются процессы стандартизации и влияние реформ правописания на литературные нормы.

Ключевые слова: Узбекский язык, литературная норма, лексикология, грамматика, государственный язык, орфография, латинский алфавит, языковая политика.

Annotation. This article analyzes the development stages of the modern Uzbek literary language, its lexical and grammatical structure, and its role in the global arena. It also explores the processes of standardization and the impact of spelling reforms on literary norms.

Key words: Uzbek language, literary norm, lexicology, grammar, state language, spelling, Latin alphabet, language policy.

Kirish. Hozirgi o'zbek adabiy tili o'zbek xalqining boy o'tmishi, madaniyati va milliy o'zligini ifodalovchi eng asosiy vosita bo'lib, u mustaqil davlatimizning huquqiy va ma'naviy asoslaridan biri hisoblanadi. Til har bir millatning borligini tasdiqlovchi muqaddas qadriyat bo'lishi bilan birga, ijtimoiy taraqqiyotning barcha bosqichlarini o'zida aks ettiruvchi jonli va dinamik tizimdir. O'zbek tiliga 1989-yil 21-oktabrda Davlat tili maqomining berilishi uning taraqqiyotida yangi davrni boshlab berdi va uning amaldagi doirasini cheksiz kengaytirdi. Bugungi kunda hozirgi o'zbek adabiy tili nafaqat muloqot vositasi, balki yuksak darajadagi ilm-fan, diplomatiya, huquq va zamonaviy axborot texnologiyalari tili sifatida shakllanib ulgurdi. Dunyo miqyosida ellik milliondan ortiq inson o'zbek tilida so'zlashishi uning xalqaro nufuzi tobora ortib

borayotganidan dalolat beradi. Adabiy tilning shakllanishi va barqarorlashuvi jamiyatning madaniy saviyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, u qat'iy me'yorlarga tayanadi. Bu me'yorlar tilning fonetik qurilishidan tortib, uning murakkab sintaktik tuzilishigacha bo'lgan barcha sathlarni qamrab oladi. Hozirgi o'zbek adabiy tilining asosiy vazifasi umumxalq tilining barcha imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda, fikrni eng aniq, lo'nda va tushunarli tarzda yetkazishdan iboratdir. Ushbu jarayonda adabiy til me'yorlarining bir xilligi va barqarorligi tilning sofligini saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosiga o'tilishi esa tilimizning global axborot makoniga integratsiyalashuvini tezlashtirdi va turkiy tillar oilasiga mansub boshqa tillar bilan aloqalarni yanada mustahkamladi.

Asosim qism. Hozirgi o'zbek adabiy tilining asosiy qismi uning leksik va grammatik qurilishini tahlil qilish barobarida, tilning ijtimoiy vazifalarini va davlat tili sifatidagi taraqqiyotini ham qamrab oladi. O'zbek tili turkiy tillar oilasining qarluqchig'atoy guruhiga mansub bo'lib, o'zining boy va rang-barang lug'at tarkibi bilan boshqa tillardan ajralib turadi. Hozirgi davrda tilimizning leksik qatlami nafaqat ichki imkoniyatlar, balki tashqi omillar ta'sirida ham jadal rivojlanmoqda. Xususan, fan va texnika taraqqiyoti natijasida kirib kelayotgan ¹² yangi atamalar tilning terminologik bazasini boyitmoqda. Shu bilan birga, eskirgan so'zlarning arxaizmlarga aylanishi va yangi so'zlarning neologizm sifatida muomalaga kirishi tilning tirik organizm ekanligidan dalolat beradi. Tilning grammatik qurilishi haqida gapirganda, uning agglyutinativ tabiati asosiy e'tibor markazida turadi. Bu shuni anglatadiki, o'zbek tilida so'z yasash va so'z o'zgartish jarayonlari o'zakka ma'noli qo'shimchalarni ketma-ket qo'shish orqali amalga oshiriladi. Morfologik sathda o'nta so'z turkumi ajratilib, ularning har biri o'ziga xos grammatik kategoriyalarga ega. Ayniqsa, fe'l turkumi o'zining zamon, shaxs-son va mayl ko'rsatkichlari bilan nihoyatda murakkab va boy tizimni tashkil etadi. Sintaktik qurilishda esa so'z tartibi qat'iy me'yorga asoslangan bo'lib, odatda ega gap boshida, kesim esa gap oxirida keladi. Bu tartib fikrning mantiqiy tugalligini va nutqning ravonligini ta'minlashga xizmat qiladi. Hozirgi o'zbek adabiy tilining uslubiy tarmoqlari ham nihoyatda kengdir. Ilmiy, rasmiy-idoraviy, publitsistik va badiiy uslublarning har biri o'ziga xos leksik va sintaktik xususiyatlarga ega. Masalan, rasmiy-idoraviy uslubda qoliplashgan birikmalar va standart shakllar ustunlik qilsa, badiiy uslubda tilning barcha tasviriy imkoniyatlaridan, ko'chim va majozlardan keng foydalaniladi. Tilning standartlashuvi jarayonida imlo qoidalari va talaffuz me'yorlari muhim rol o'ynaydi. Lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosining joriy etilishi tilni xalqaro darajaga olib chiqish va kompyuter texnologiyalariga integratsiya qilish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi. Mustaqillik

¹ Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: Universitet, 2006.

² Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: Cho'lpon, 2008.

yillarida o'zbek tilining ijtimoiy nufuzi tubdan oshdi. Davlat tili haqidagi qonunning qabul qilinishi barcha sohalarda o'zbek tilining qo'llanilish doirasini kengaytirdi. Bugungi kunda oliy ta'lim, sud-huquq tizimi, diplomatiya va xalqaro munosabatlarda o'zbek tili to'laqonli aloqa vositasi sifatida xizmat qilmoqda. Milliy tilning sofligini saqlash va uni yot unsurlardan himoya qilish masalasi ham dolzarb ahamiyatga ega. Shu maqsadda o'zbek tili lug'atlarini takomillashtirish, yangi izohli va imlo lug'atlarini nashr etish ishlari muntazam ravishda olib borilmoqda. Xulosa qilib aytganda, hozirgi o'zbek adabiy tili o'zining tarixiy an'analarini saqlagan holda, zamon talablariga mos ravishda rivojlanib borayotgan qudratli ma'naviy quroldir.

Xulosa.Hozirgi o'zbek adabiy tili o'zining ko'p asrlik tarixiy ildizlariga tayanib, bugungi kunda jahon tillari orasida o'zining munosib o'rnini egallab bormoqda. Tilning rivojlanish tamoyillari shuni ko'rsatadiki, u nafaqat o'zining ichki imkoniyatlari, balki zamonaviy ijtimoiy-siyosiy hamda ilmiy-texnikaviy o'zgarishlarga moslashish qobiliyati bilan ham ajralib turadi. Davlat tili maqomining berilishi va til siyosatiga oid qabul qilingan strategik dasturlar o'zbek tilining amaldagi nufuzini yanada mustahkamladi. Bu jarayonda adabiy til me'yorlarining saqlanishi va ularning ilmiy asosda takomillashtirib borilishi milliy o'zlikni asrashning asosiy kafolatidir. Bugungi globallashtirish davrida o'zbek tilining raqamli muhitga integratsiyalashuvi, axborot texnologiyalari tiliga aylanishi va xalqaro miqyosda o'rganilishi quvonarli holatdir. Biroq, tilning sofligini saqlash, asossiz o'zlashmalardan himoyalash va imlo qoidalarini yanada soddalashtirish kabi vazifalar hali ham dolzarbligicha qolmoqda. Maqolada tahlil qilingan leksik va grammatik xususiyatlar shuni tasdiqlaydiki, o'zbek tili har qanday murakkab tushunchani, ilmiy kashfiyotni yoki badiiy obrazni ifodalashga qodir bo'lgan yuksak darajadagi rivojlangan tildir. Kelajakda tilimizning yanada taraqqiy etishi uning ilmiy tadqiq etilishi va kelajak avlodga sof holda yetkazilishiga bog'liqdir. Binobarin, hozirgi o'zbek adabiy tili millatning madaniy merosi sifatida doimiy e'tibor va parvarishga loyiq bo'lgan eng buyuk boylikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: Cho'lpon, 2008.
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: Universitet, 2006.
3. Nurmonov A., Sobirova A. Hozirgi o'zbek adabiy tili: O'quv majmuasi (1-3 kitoblar). Toshkent, 2013.
4. Abduraxmonov X. va boshqalar. O'zbek tili grammatikasi amaliyotda. Toshkent, 2017.
5. G'ulomov A., Asqarova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Sintaksis. Toshkent, 1987.
6. O'zbek tili rivojlanish strategiyasi (2020-2030 yillar).